

Betudás a nemzetközi jogban – Egység a sokféleségben?

KAJTÁR Gábor

habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Jelen tanulmány áttekintő jelleggel a nemzetközi jogban kiemelkedően fontos betudás koncepciójának fragmentációjára, az abban rejlő lehetőségekre és egyben veszélyekre kívánja felhívni a figyelmet. A fragmentáció jelentésének és jelentőségének elemzése után röviden ismerteti a másodlagos normák fogalmát, majd bemutatja a betudás különböző jelentéstartalmait a kortárs szakirodalomban és nemzetközi bírói gyakorlatban. Rámutat a betudás tág és szűk fogalma megkülönböztetésnek szükségességére az államfelelősség és a nemzetközi humanitárius jog példáján keresztül, valamint az egyes betudástervezetek felcseréléséből eredő és kontextusidegen alkalmazásának problémáira. Végezetül felhívja a figyelmet a másodlagos normák, így a betudás mércéi által játszott kiemelkedő szerepre és az ebből eredő kihívásokra, de lehetőségekre is.

1. INTÉZMÉNYI FRAGMENTÁCIÓTÓL A NORMATÍV FRAGMENTÁCIÓIG

Gilbert Guillaume, a Nemzetközi Bíróság elnöke 2001 októberében az ENSZ Közgyűlésének Hatodik Bizottságában elmondott beszédében jelentős veszélynek nevezte a nemzetközi jog fragmentációját, amely alapjaiban veszélyezteti nem csupán a nemzetközi jog egységét, hanem az egész nemzetközi közrendet is.¹ A Nemzetközi Jogi Bizottság Fragmentációs jelentése ugyan nem krízisként értékelte a helyzetet, de azt elismerte, hogy a nemzetközi jog fragmentációja jelentős veszélyeket is hordoz magában.² A Martti Koskenniemi vezette szakértői csoport

¹ Speech by his Excellency judge Gilbert Guillaume, President of the International Court of Justice, to the Sixth Committee of the General Assembly of the United Nations, 31 October, 2001. <https://www.icj-cij.org/public/files/press-releases/5/2995.pdf> (2023.06.06.).

² Fragmentation of international law: difficulties arising from the diversification and expansion of international law. Report of the Study Group of the International Law Commission Finalized by Martti Koskenniemi. A/CN.4/L.682, 13 April 2006 (ILC Fragmentation report), 31–33, 49–52. bek.

elismerve az eltérő vagy akár egymásnak ellentmondó normák okozta problémát, azokat a jelenlegi keretek között is kezelendőnek tartja.³

Elődjével ellentétben Rosalyn Higgins, a Nemzetközi Bíróság elnöke 2007-ben nem tartotta problémásnak, hogy a Nemzetközi Bíróság és a volt Jugoszláviában elkövetett humanitárius bűncselekményeket vizsgáló nemzetközi törvényszék (a továbbiakban: ICTY) a hatékony ellenőrzés v. átfogó ellenőrzés vitájában az ICTY szempontjából ugyanarra a kérdésre állapított meg két elérő tartalmú betudási tesztet.⁴ Koskenniemi még ennél is továbbmegy és az egyes bírói szervek közötti hatalmi játszma részének, elsősorban politikai-hatalmi és nem jogi, dogmatikai kérdésnek tartja a fragmentációval kapcsolatos diszkurzust, illetve az abban megfogalmazott aggodalmakat.⁵

Függetlenül a folyamatok értékelésétől abban minden szakember egyetért, hogy figyelemreméltó folyamatok zajlanak korunkban, amelyek alapjaiban érintik a nemzetközi jog közvetlen környezetét, a nemzetközi kapcsolatokat, de magát a nemzetközi jogot is. A modern világ egyik elkerülhetetlen sajátossága a funkcionális differenciálódás, azaz a társadalom egyes részeinek fokozódó specializálódása, amely nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt lezajlott. A globalizáció paradoxonjának is felfogható, hogy miközben a társadalmi élet folyamatosan uniformizálóik, addig a szakmai alrendszerek egyre fragmentálódnak.⁶ A szakosodás iránti igény idővel kialakítja többek között a következő, ismert szabályozási területeket: kereskedelem, környezetvédelem, emberi jogok, diplomácia, kommunikációs szektor, egészségügyi szabályozás, energia, biztonság, bűnmegelőzés stb. Mivel ezekre a kihívásokra a nemzeti szabályozás és a nemzeti jog nem tud kellően hatékony megoldást kínálni, ezek szabályozása nemzetközi szinten történik.⁷

A specializálódott és egymástól elkülönülő szabályozási területek és jogi rezsimék hatása kettős. Egyrészt újabb és újabb specializálódott intézményrendszer hív életre, másrészt pedig elkülönült joggyakorlatot eredményez, ahol az egyes területek joggyakorlatuk kialakítása során nemigen vannak egymásra tekintettel.⁸ Következésképp a nemzetközi jog fragmentációjának is két aspektusa van: egy intézményi és egy normatív. A fragmentáció intézményi aspektusa a nemzetközi döntéshozatali fórumok proliferációjának jelenségét írja le, míg a normatív fragmentáció az egymástól elkülönülten fejlődő és egymásra tekintet nélkül e kialakuló szabályozási alrendszerek sokasodását írja le.

---

³ ILC Fragmentation report, 14. bek.

⁴ H.E. Judge Rosalyn Higgins, President of the International Court of Justice, at the meeting of Legal Advisors of the Ministries of Foreign Affairs, 29 Oct. 2007. <https://www.icj-cij.org/public/files/press-releases/7/14097.pdf> (2023.06.06.).

⁵ Martti Koskenniemi – Päivi Leino: Fragmentation of International Law? Postmodern Anxieties. *Leiden Journal of International Law* 2002. 3. sz. 553-579. o.

⁶ ILC Fragmentation report, 7. bek.

⁷ ILC Fragmentation report, 481. bek.

⁸ Uo.

Az intézményi fragmentációból szükségképpen normatív fragmentáció alakul ki. Ami azonban nem szükségszerű, hogy a normatív fragmentáció mely típusa jelenik meg és terjed el. A globalizáció során az általános nemzetközi joghoz képest speciális szabályok megjelenése, vagy egymástól relatíve elkülönült speciális szabályok vagy rezsimek elkerülhetetlenül megjelennek. Ami nem szükségszerű, az az általános nemzetközi jog intézményenként történő eltérő értelmezése, amely ugyanarra a jogi rezsime és tényállásra párhuzamos értelmezési szabályokat, végső soron divergáló döntéseket és végeredményében eltérő jogot hoz létre. Különösen szembetűnő ez a jelenség a nemzetközi jog ún. másodlagos, technikai normái terén, amit jól illusztrál az ICTY és a Nemzetközi Bíróság hatékony ellenőrzés kontra átfogó ellenőrzés vitája.

2. ELSŐDLEGES ÉS MÁSODLAGOS NORMÁK A NEMZETKÖZI JOGBAN

A nemzetközi jog jogrendszeré válásával⁹ több elmélet is született a nemzetközi jog elsődleges és másodlagos normákra való osztásáról.¹⁰ Herbert L. A. Hart *A jog fogalma* című klasszikus, pozitivista művében¹¹ fogalmazza meg a fejlett jogrendszerek sajátosságaira vonatkozó elméletét. Míg a primitív közösségeknél a társadalom irányításának fő módja a csoportnak a saját magatartásmintáihoz való pusztá viszonya, amely bizonytalanná, statikussá és egyben alacsony hatékonyságúvá teszi a jogrendszerre össze nem álló normák érvényesülését,¹² addig a modern közösségekben a kötelezettségeket megállapító elsődleges szabályok különálló és eltérő jellegű másodlagos szabályokkal egészülnek ki. A jogrendszer eszméje Hart szerint abból következik, hogy „*a szabályok ugyanis immár nem csupán egy egymástól elkülönülő és kapcsolatok nélküli elemekből álló halmazt alkotnak, hanem valamilyen egyszerű módon egységet képeznek.*”¹³

Hart szerint a másodlagos szabályok három csoportba rendezhetőek.¹⁴ A bizonytalanságot az ún. „*elismerési szabályok*” küszöbölik ki. Ezek arra szolgálnak, hogy általános jelleggel, világosan rögzítsék, mely szabályok tartalmazzák a jogalanyokra vonatkozó jogokat és kötelezéseket. Meghatározzák például, hogy ki, mikor, hogyan bocsáthat ki jogi normákat, azoknak milyen alaki

⁹ L. pl. Anne van Aaken: Defragmentation of Public International Law Through Interpretation: A Methodological Proposal. *Indiana Journal of Global Legal Studies* 2009. 2. sz. 483-512. o.

¹⁰ A distinkció kritikájáról lásd Ulf Linderfalk: State Responsibility and the Primary-Secondary Rules Terminology - The Role of Language for an Understanding of the International Legal System. *Nordic Journal of International Law* 2009. 1. sz. 53-72. o. Jure Vidmar: Some Observations on Wrongfulness, Responsibility and Defences in International Law. *Netherlands International Law Review* 2016. 3. sz. 335-353. o.

¹¹ G. J. H. van Hoof: Rethinking the Sources of International Law. Kluwer, Dordrecht 1983, 53. o.

¹² H. L. A. Hart: *A jog fogalma*. Osiris Kiadó, Budapest 1995. 111-114. o.

¹³ Hart: i. m. 116. o.

¹⁴ Bővebben l. Kardos Gábor: Herbert L. A. Hart a nemzetközi jogról. In: Nemzetközi jog és Európai Jog: új metszéspontok (szerk. Kajtár Gábor – Kardos Gábor). ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Saxum Kiadó, Budapest 2011. 86-99. 94-98. o.

tulajdonsággal kell rendelkezniük, és mi a teendő egy esetleges normakollízió esetében. A jogi normák túlzott merevségét a „*változtatás szabályai*” orvosolják. E szabályok többek között rögzítik, hogy ki, mikor és hogyan, milyen formában változtathat a közösségre vonatkozó kötelezettségeket tartalmazó elsődleges szabályokon, azokat hogyan léptetheti hatályba, a korábbiakat hogyan helyezheti hatályon kívül. A jogi normák érvényesülésének alacsony hatékonysága ellen az „*ítélkezés szabályai*” nyújtanak segítséget. Lényeges hatékonyságnövekedés érhető el azokkal a másodlagos szabályokkal, amelyek felhatalmazást adnak egyéneknek, illetve testületeknek annak eldöntésére, hogy konkrét esetekben ki, milyen kötelezettséget sértett meg. Az ítékezés során követendő eljárás meghatározásán túl e szabályok azt is rögzítik, hogy melyek a jogsértések jogkövetkezményei, illetve ezek határai.¹⁵

Bár Hart véleménye szerint a nemzetközi jog a primitív törzsi társadalmak jogára hasonlít,¹⁶ a nemzetközi jog rendszerében a harti értelemben egyaránt megtalálhatóak az elsődleges és a másodlagos normák.¹⁷ A nemzetközi jog legkézenfekvőbb másodlagos normái: az ENSZ Alapokmányának számos rendelkezése, a szerződések jogáról szóló szokásjogi és szerződési szabályok átfogó köre (köztük a Szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény), a nemzetközi szokásjog fogalmi és kialakulási szabályai (a nemzetközi szokásjog „metanormái”), valamint a Nemzetközi Bíróság Statútuma.

Ugyanakkor a Nemzetközi Jogi Bizottság által kidolgozott és az ENSZ Közgyűlése által jóváhagyott 2001-es államfelelősség-tervezet (a továbbiakban: ARSIWA) a harti értelemben nem tekinthető másodlagos normának, mert azok nem tartalmaznak felhatalmazást konkrét ügyek eldöntésére. A Robert Ago vezette szakértő csapat, amelynek módszertanát később James Crawford is átvette, pusztán pragmatikus okból különböztette meg az elsődleges és a másodlagos normákat. Míg az előbbin a harti értelemben vett elsődleges normákat értette (tehát azokat, amelyek jogokat és kötelezettségeket állapítanak meg), addig a másodlagos normákon az ARSIWA szabályait, azaz azokat a technikai szabályokat, amelyek *lex generalis*-ként az államok nemzetközi jogsértő cselekedeteinek jogkövetkezményeit hivatottak meghatározni.¹⁸

Egy harmadik felfogásban a nem szubsztantív jogokat és kötelezettségeket tartalmazó normák mind másodlagos normák, így a nemzetközi és nemzeti jog

---

¹⁵ Hart: i. m. 115-120. o.

¹⁶ Kritikailag I. Thomas M. Franck: *The Power of Legitimacy Among Nations*, OUP, Oxford 1990. 183-186. o.

¹⁷ Egyetértek Kardos Gáborral, amikor Hart munkásságának elemzésekor rámutat arra, a szerző abban tévedett, hogy a nemzetközi jognak nincsenek másodlagos normái. L. Kardos: i. m. 86-99. o. L. még Samantha Besson: *Theorizing the Sources of International Law*. In: *The Philosophy of International Law* (szerk. Samantha Besson – John Tasioulas). OUP, Oxford 2010. 163-185. o. 178. o.

¹⁸ ARSIWA-kommentár, 31. o.

viszonyát szabályozó, illetve a betudási szabályok is azok.¹⁹ Egy negyedik értelmezés szerint pedig a nemzetközi jogsértés következtében létrejövő másodlagos jogviszonyt szabályozó normák alkotják a másodlagos normákat.²⁰ Jelen tanulmány a másodlagos norma kifejezést a harmadik felfogás értelmében, tágan fogja alkalmazni.

3. AZ EGYES BETUDÁS-KONCEPCIÓK MEGKÜLÖNBÖZTETÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

A nemzetközi jog legizgalmasabb, leggyakrabban alkalmazott és dogmatikailag egyik legösszetettebb másodlagos normája a betudás. Az államok, mivel jogi személyek, nem tudnak önmagukban joghatályos cselekményeket tenni, szükségük van a nevükben eljáró természetes személyekre, akiknek a magatartása a képviseltjüknek lesz betudható.²¹ Condorelli és Kress fogalommeghatározása pontos és *in abstracto* általánosan elfogadott. E szerint „a betudás [...] azt a jogi műveletet írja le, amelynek funkciója annak megállapítása, hogy egy fizikailag létező személy magatartása, legyen az akár cselekvés, vagy mulasztás, a nemzetközi jog szempontjából államcselekedetnek vagy egy olyan entitás cselekedetének minősül, amelynek nemzetközi jogi személyisége van.”²²

Azaz a betudás fikciójának alkalmazása messze túlmutat az államfelelősség körén. *In concreto* azonban a nemzetközi szakirodalomban nem általánosan elfogadott,²³ hogy a betudás kérdése gyakorlatilag minden olyan állami cselekménnyel kapcsolatban felmerül, amely nemzetközi jogilag releváns.²⁴ A betudásnak ennek megfelelően számos formája és mércéje lehet. Ezek egyaránt szolgálhatnak államfelelősség megállapítására és más célokra is, attól függően, hogy az adott normaanyagnak vagy speciális rezsimnek mi a funkciója.

Ezzel egy időben és az államfelelősségi szabályoktól függetlenül az elsődleges normák szintjén más és más betudási szabályok érvényesülhetnek, teljesen párhuzamosan az államfelelősség betudási szabályaival. Ezek a szabályok nem másodlagos normákba vannak foglalva, hanem maguknak az elsődleges nor-

¹⁹ André Nollkaemper: The Power of Secondary Rules to Connect the International and National Legal Orders. In: Multi-Sourced Equivalent Norms in International Law (szerk. Yuval Shany – Tomer Broude). Hart Publishing, Oxford 2011. 51-52. o.; Pierre-Marie Dupuy: The Danger of Fragmentation or Unification of the International Legal System and the International Court of Justice. *New York University Journal of International Law and Politics* 1999. 2. sz. 791-807. o.

²⁰ Robert Kolb: The International Law of State Responsibility. Edward Elgar, Northampton 2017. 6-7. o.

²¹ Az államfelelősség kérdése alapvetően nem érinti az egyén büntetőjogi felelősségét, legyen szó akár nemzeti büntetőjogról, akár nemzetközi büntetőjogról. A két rezsim egymás mellett létezik, és mind logikájuk, mind mechanizmusuk, céljuk eltér egymástól.

²² Luigi Condorelli – Claus Kress: The rules of attribution: general considerations. In: The Law of International Responsibility (szerk. James Crawford – Alain Pellet – Simon Olleson). OUP, Oxford 2010. 221. o. A szerző saját fordítása.

²³ A *lex specialis* betudási elméletek legátfogóbb kritikáját l. Marko Milanovic: Special Rules of Attribution of Conduct in International Law. *International Law Studies* 2020. 1. sz. 295. o.

²⁴ Condorelli – Kress: i. m. 222. o.

máknak a részei, és céljuk nem is a felelősség megállapítása. Tekintettel arra, hogy az állam maga nem képes eljárni, nincs olyan cselekmény, amelyhez ne kellene természetes személyeket igénybe vennie. A nemzetközi jognak így számos olyan területe van, amely tartalmaz betudási szabályokat, és az elsődleges kötelezettségek szintjén határozza meg a lehetséges kapcsolódási pontok releváns mércéit.

Ilyen felelősségi területek lehetnek a következők, nem kimerítve a lehetőségeket: a nemzetközi humanitárius jog,²⁵ a *jus ad bellum* területe, az egyes emberi jogi instrumentumok, a beruházásvédelem, az immunitás, légijog,²⁶ világűrjog,²⁷ nemzetközi környezetjogi felelősség,²⁸ a vegyifegyverekkel kapcsolatos felelősségi kérdések,²⁹ és az Európai Unió felelősségének egyes aspektusai.³⁰ Az államfelelősség és a nemzetközi humanitárius jog egyes betudási kérdéseinek összehasonlítása jól rávilágít az egyes betudási szabályok eltérő funkciójára és mércéire, valamint elkülönült alkalmazásuk szükségességére. A tanulmány terjedelmi korlátok miatt a következőkben csupán ezekre fog kitérni az elemzés.³¹

4. A BETUDÁS EGYES TESZTJEI A NEMZETKÖZI JOGBAN

Az ICTY és a Nemzetközi Bíróság hatékony ellenőrzés vitájából látható, hogy még az előbbi a betudást egy homogén jogintézménynek fogja fel, amely a nemzetközi jog különböző területein alkalmazható (és terjedelme legfeljebb a jogellenes cselekmény súlyától vagy elkövetőjének személyétől függ), addig a Nemzetközi Bíróság értelmezésében a betudás fogalma heterogén, jogterületenként teljesen eltér(het).

---

²⁵ L. pl. *Kis Kelemen* Bence: Célzott likvidálás a nemzetközi jogban – különös tekintettel a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására. Publikon Kiadó, Pécs 2023.

²⁶ L. pl. *Attila Sipos*: The Air Carrier's Liability for Damage Caused to Cargo. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio iuridica.* 2020. 1. sz. 155-184. o.

²⁷ L. pl. *Sipos Attila*: Az emberes űrrepülés jogi kérdései. In: *Világűrjog* (szerk. Bartóki-Gönczy Balázs – Sulyok Gábor). Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest 2022. 181-191. o.

²⁸ *Kecskés Gábor*: Nemzetközi szervezetek és a környezeti felelősség. In: *Nemzetközi szervezetek felelőssége – elmélet és gyakorlat határán* (szerk. Mohay Ágoston – Kis Kelemen Bence – Pánovics Attila – Tóth Norbert). Publikon Kiadó, Pécs, 2023. 109-121. o.; *Sulyok Katalin*: A természettudomány szerepe a bírói érvelésben. *A nemzetközi bíróságok gyakorlata környezeti jogvitákban.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2022.

²⁹ *Bertha Csilla*: Felelősség a vegyi fegyverekről szóló egyezmény szerinti ellenőrzési eljárásokban. In: *Nemzetközi szervezetek felelőssége – elmélet és gyakorlat határán* (szerk. Mohay Ágoston – Kis Kelemen Bence – Pánovics Attila – Tóth Norbert). Publikon Kiadó, Pécs, 2023. 91-107. o.

³⁰ *Tamás Molnár*: EU Member States' international responsibility when cooperating with third countries: grey zones of law. <https://eumigrationlawblog.eu/eu-member-states-international-responsibility-when-cooperating-with-third-countries-grey-zones-of-law/> (2023.06.01.); *Mohay Ágoston*: Az EU felelőssége KKBP aktusokért az EJEB előtt. In: *Nemzetközi szervezetek felelőssége – elmélet és gyakorlat határán* (szerk. Mohay Ágoston – Kis Kelemen Bence – Pánovics Attila – Tóth Norbert). Publikon Kiadó, Pécs, 2023. 219-234. o.

³¹ Bővebben l. *Kajtár Gábor*: Betudás a nemzetközi jogban. A másodlagos normák szerepe a beruházásvédelemtől a humanitárius jogig. Orac Kiadó Kft., Budapest 2022.

Összhangban a Nemzetközi Bíróság értelmezésével, a betudás tágabb és szűkebb fogalma különböztethető meg:

- szűk értelemben való betudásról beszélünk az államoknak (vagy nemzetközi szervezeteknek) nemzetközi jogsértő cselekedeteit betudó normák esetében, azaz az ARSIWA vagy az ARIO értelmében vett betudás esetén;
- tág értelemben való betudás minden, az államfelelősségi (nemzetközi szervezetek felelősségén) túlmutató betudási kérdés: kinek tudható be egy fegyveres támadás, nemzetközi fegyveres konfliktusról van-e szó, államcselekedetnek minősül-e egy magatartás államimmunitási vagy szokásjogképzési szempontból? Megfelelő személy írta-e alá a nemzetközi egyezményt és köti-e az államot egy adott egyoldalú nyilatkozat (azaz a megfelelő személy tette-e azt)?

A fenti megkülönböztetés oka az, hogy a nemzetközi jog *államfelelősségi szabályrendszere* is másodlagos szabályokat rögzít. A nemzetközi felelősség új (másodlagos) jogviszony, amelyben új jogok és kötelezettségek jelennek meg, és nem érintik az eredeti (elsődleges jogon) alapuló jogviszony tartalmát.³² Jól demonstrálja ezt az ARSIWA 21. cikkében megfogalmazott önvédelem, mint jogellenességet kizáró körülmény.³³ E rendelkezés ugyanis nem érinti az önvédelmi cselekmény jogszerűségét, amelyet a *jus ad bellum* elsődleges normái, nevezetesen az Alapokmány 51. cikke és a szokásjogilag tartalommal kitöltött fegyveres támadás, arányosság és szükségesség kritériumai határoznak meg. A 21. cikk csupán a jogszerű önvédelmi cselekményekhez szorosan kapcsolódó egyéb jogellenes cselekmények jogellenességét hivatott kizárni.³⁴

Következésképp az elsődleges és másodlagos normák közötti átjárás, kapcsolat nem automatikus, és ezt az állami gyakorlat is alátámasztja. Németország az Immunitás-ügyben külön felhívta a figyelmet arra, hogy „az elsődleges anyagi jogi és az alkalmazandó másodlagos jogi normákat óvatosan meg kell különböztetni egymástól. Nincs mechanikus kapcsolat a kettő között”.³⁵ E mechanikus kapcsolat hiánya, és a szokásjogilag is igazolható, területenként azonosítható és eltérő tartalmú betudási szabályok miatt érdemes e teszteket területenként is összemérni.

³² „The draft articles accordingly deal with the general rules of the international responsibility of the State for internationally wrongful acts; that is to say, the rules which govern all the new legal relationships that may follow from an internationally wrongful act of a State, regardless of the particular sector to which the rule violated by the act may belong.” Yearbook of the International Law Commission, 1974. II. 274. o.

³³ „Az államcselekedet jogellenessége kizárt, ha a cselekedet az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban végrehajtott jogszerű önvédelmi intézkedés.”

³⁴ Bővebben l. ARSIWA kommentár 74-75. o., valamint Nicholas Tsagourias: Self-Defence against Non-state Actors: The Interaction between Self-Defence as a Primary Rule and Self-Defence as a Secondary Rule. *Leiden Journal of International Law* 2016. 3. sz. 801-825. o.

³⁵ „[T]he substantive primary rules and the applicable secondary rules must be carefully distinguished. There is no mechanical link between the two.” Jurisdictional Immunities of The State (Germany v. Italy), Memorial of the Federal Republic of Germany, 12 June 2009. 89. bek.

4.1. Betudás az államfelelősség és a nemzetközi szervezetek felelőssége területén

A Nemzetközi Jogi Bizottság ARSIWA-kommentárja egyértelművé teszi, hogy a 4-11. cikkek között felsorolt betudási szabályok kizárólag az államok nemzetközi felelősségének kérdése céljából lettek összefoglalva az állami gyakorlat alapján:

„The question of attribution of conduct to the State for the purposes of responsibility is to be distinguished from other international law processes by which particular organs are authorized to enter into commitments on behalf of the State. Thus the Head of State or Government or the minister of foreign affairs is regarded as having authority to represent the State without any need to produce full powers. Such rules have nothing to do with attribution for the purposes of State responsibility. In principle, the State’s responsibility is engaged by conduct incompatible with its international obligations, irrespective of the level of administration or government at which the conduct occurs. Thus, the rules concerning attribution set out in this chapter are formulated for this particular purpose, and not for other purposes for which it may be necessary to define the State or its Government.”³⁶

Következésképp az ARSIWA betudási szabályai egyetlen célt szolgálnak, alkalmazhatóságuk kötött: feladatuk a cselekmények államokhoz kötése az államok nemzetközi jogsértő cselekedeteinek és azok jogkövetkezményeinek megállapítása céljából. Az egyes ARSIWA-alapú betudási tesztek logikusan (és szokásjogilag megalapozottan) kapcsolódnak az egyes tényállásokhoz, azok nem csupán az államfelelősség körén kívül nem alkalmazhatóak automatikusan, de az ARSIWA-n belüli betudási tényállásoknál sem cserélhetők fel.

Olyan szintű abszolút ellenőrzés esetén ugyanis, amikor a kérdéses személy vagy csoport gyakorlatilag nem tud tevékenységet kifejtteni az állam közreműködése nélkül (minden erőforrása az államtól ered), nem kell a cselekményeket ténylegesen kifejtő(k) minden egyes magatartását külön-külön vizsgálni, azok mind betudhatóvá válnak az államnak. Abban az esetben azonban, amikor a kapcsolat lazább, és a nemzetközi jogsértő magatartást kifejtő(k) önállóan is el tud, illetve tudnak járni, a betudás, és így az állam felelőssége nem automatikus. Ezekben az esetekben szükség van az egyes cselekmények egyedi vizsgálatára és az utasítások, illetve a hatékony ellenőrzés, irányítás tényének esetenként bizonyított feltárására.

Ellenkező esetben ugyanis olyan magatartásért tennénk felelőssé egy államot, amiért ténylegesen nem is tartozott volna felelősséggel. Tekintettel arra, hogy az államok felelőssége már eleve objektív, azaz a cselekmények szándéka (gondatlansága, előre kitervelt volta) közömbös,³⁷ a betudhatóság körének túl-

---

³⁶ ARSIWA kommentár 39. o.

³⁷ The Factory At Chorzow (Germany v. Poland, Merits) PCIJ Judgment No. 13, 1928, 125. bek.

zott kiterjesztése egy lehetetlen (kontrolálhatatlan) állapotot idézne elő, amely ráadásul szokásjogilag sem lenne igazolható.

Ugyanez igaz az ARIÓ alapján a nemzetközi szervezetek felelősségének szabályozási rendszerére is. Az ARSIWA 57. cikk alapján „[j]elen cikkek nem érintik a nemzetközi szervezeteknek a nemzetközi jog alapján fennálló, valamint az államoknak valamely nemzetközi szervezet magatartása miatt fennálló felelősségének kérdését.”³⁸ Az ARIÓ kommentárjából egyértelmű, hogy az ARIÓ 6-9. cikkeiben szabályozott betudási szabályok specifikusan „a nemzetközi szervezetek nemzetközi jogsértő cselekményeiért viselt nemzetközi jogi felelősségére alkalmazandók.”³⁹

A 6-9. cikkek között szabályozott betudási szabályok olyan specifikusak, hogy azok az ARSIWA szabályaival sem cserélhetők fel, azok ugyanis tükrözik a nemzetközi szervezetek szervezeti és működési sajátosságait is. A 6. cikk alapján például (Nemzetközi szervezetek szerveinek vagy képviselőinek magatartása) a szabályozás a nemzetközi szervezetek *de jure* szerveit érinti, de szövegszerűen nem terjed ki a *de facto* szervekre: „A szervezet szabályai alkalmazandók annak eldöntése során, hogy melyek szervei vagy képviselői funkciói.”⁴⁰

4.2. Betudás a nemzetközi humanitárius jogban

A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és nemzetközi, valamint nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra való alkalmazhatósága kiemelten fontos kérdésé tette annak eldöntését, hogy mikortól (és meddig) beszélhetünk fegyveres konfliktusról, és azon belül is nemzetközi és/vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktusról. Azaz a fegyveres konfliktusok kirobbanásának és azok klasszifikációjának kérdése a nemzetközi humanitárius jog egyik legfontosabb és egyben legösszetettebb és legvitatottabb kérdéskörévé vált.⁴¹ A kérdés eldöntésének nem kisebb a tétje, mint annak meghatározása, hogy mely humanitárius jogi normák alkalmazandók a konfliktusra és így a felekre és ennek következtében mely normák megsértése miatt kiket lehet büntetőjogi felelősségre vonni.

A modern konfliktusminősítés során tisztázni kell, van-e fegyveres konfliktus. Igenlő válasz esetén meg kell vizsgálni, hogy nemzetközi-e a fegyveres konf-

³⁸ A szerző saját fordítása.

³⁹ Draft articles on the responsibility of international organizations, with commentaries. Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10). Yearbook of the International Law Commission, 2011, 54. o. A szerző saját fordítása.

⁴⁰ ARIÓ 6. cikk 2. bekezdés (A szerző saját fordítása). Az ARIÓ teljes fordítását l. *Kajtár Gábor*: Betudás a nemzetközi jogban. A másodlagos normák szerepe a beruházásvédelemtől a humanitárius jogig. Orac Kiadó Kft., Budapest 2022.

⁴¹ A humanitárius jog alkalmazhatóságának megszűnéséről bővebben l. *Marko Milanovic*: The end of application of international humanitarian law. *International Review of the Red Cross* 2014. 1. sz. 163-188. o.

liktus. Ha a válasz erre nemleges, akkor nem nemzetközi fegyveres konfliktusról van szó.⁴² A humanitárius jog megfelelő rezsimjének alkalmazásához ezért elengedhetetlen a fegyveres konfliktus általános fogalmának tisztázása, majd pedig a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok egymástól történő elhatárolása, amelyben a betudás kérdése fontos szerepet tölt be.

Abban az esetben nincs dilemma, amikor két állam hagyományos fegyveres erői között zajlik a fegyveres konfliktus,⁴³ de abban az esetben, amikor egy vagy több állam nem reguláris fegyveres erőivel „vesz részt” az ellenségeskedésben, a helyzet jóval bonyolultabbá válik. Ebben az esetben ugyanis szükségessé válik annak megállapítása, hogy az irreguláris csoportok betudhatók-e az államnak, ezzel nemzetközivé téve a konfliktust. A fegyveres konfliktusok jellegének vizsgálatakor az *effective control* (hatékony ellenőrzés) és az *overall control* (átfogó ellenőrzés) tesztje tartalmukat és intenzitásukat, mind pedig funkciójukat, szerepüket tekintve is szembekerültek egymással.

A Nemzetközi Bíróság talán legfontosabb, korábbi joggyakorlatával összhangban lévő megállapítása az volt a Népirtás-ügyben, hogy a hatékony és az átfogó ellenőrzés mércéje – tekintettel az érintett jogterületek eltérő voltára – egymástól függetlenül minden további nélkül alkalmazható a nemzetközi jogban.⁴⁴ Szemben azonban az ICTY-jal a Nemzetközi Bíróság már a Nicaragua-ügyben is a különböző területek szétválasztása alapján járt el, hiszen világosan elkülönítette az államfelelősség (betudási) kérdését a *jus ad bellum* betudási kérdésétől.⁴⁵ Ugyanezt a logikát erősítette meg később a Nemzetközi Jogi Bizottság állásfoglalása is.⁴⁶

Ennek oka az volt, hogy az államfelelősség szokásjogi szabályainak megvan a maga betudhatósági rendszere, arra az amúgy más kérdéseknél elvileg adekvát általános ellenőrzés koncepciója nem alkalmazható,⁴⁷ valamint, hogy az

---

⁴² Marko *Milanovic*: The Applicability of the Conventions to Transnational and Mixed Conflicts. In: The 1949 Geneva Conventions: A Commentary (szerk. Andrew Clapham – Paola Gaeta – Marco Sassòli). OUP, Oxford 2015. 28-29. o.

⁴³ Kivételt képez ez alól a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk (4) bekezdése, amely kiterjeszti a nemzetközi fegyveres konfliktus fogalmát arra az esetre, amikor népek önrendelkezési joguk gyakorlásával a gyarmati uralom, az idegen megszállás és a fajüldöző rezsimek ellen harcolnak.

⁴⁴ Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Advisory Opinion, 28 May 1951. ICJ. Reports 1951, 15. (továbbiakban: Népirtás-ügy) 404-405. bek.

⁴⁵ Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgment, Merits, 27 June 1986. ICJ. Reports 1986, 14. 216. bek. L. még Marko *Milanovic*: State Responsibility for Genocide. *European Journal of International Law* 2006. 3. sz. 578-579. o.

⁴⁶ L. még James *Crawford* – Simon *Olleson*: The nature and forms of international responsibility. In: *International Law*, 2nd edition (szerk. Malcolm D. Evans). OUP, Oxford 2006. 460-463. o.

⁴⁷ “It should first be observed that logic does not require the same test to be adopted in resolving the two issues, which are very different in nature: the degree and nature of a State’s involvement in an armed conflict on another State’s territory which is required for the conflict to be characterized as international, can very well, and without logical inconsistency, differ from the degree and nature of involvement required to give rise to that State’s responsibility for a specific act committed in the course of the conflict.” 405. bek.

általános ellenőrzés mércéjének alkalmazása az államfelelősség kérdésére nem kívánatos, káros, és a jogintézmény határain túlra tágítja az államok felelősségét. A Nemzetközi Bíróság egyértelműen fogalmazott ez utóbbival kapcsolatban:

„It must next be noted that the “overall control” test has the major drawback of broadening the scope of State responsibility well beyond the fundamental principle governing the law of international responsibility: a State is responsible only for its own conduct, that is to say the conduct of persons acting, on whatever basis, on its behalf... In this regard the “overall control” test is unsuitable, for it stretches too far, almost to breaking point, the connection which must exist between the conduct of a State’s organs and its international responsibility.”⁴⁸

A nemzetközi humanitárius jog alkalmas arra, hogy az elsődleges normák szintjén is tartalmazza saját betudási koncepcióját,⁴⁹ amely a „tartozás” jegyében a tényleges elfogadáshoz, *de facto* befogadáshoz és az ezen keresztül megvalósuló lazább ellenőrzéshez kapcsolódik. Azaz független attól, hogy az állam hivatalosan befogadta-e az érintett személyt vagy személyeket a hadrendjébe.⁵⁰ Ennek következtében két külön teszt létezik, amelyből az egyik, szigorúbb teszt az államfelelősség céljából történő betudásra, míg a tágabb a humanitárius jogi célú konfliktusminősítésre szolgál. Igaz ez annak ellenére, hogy bevallottan van némi bizonytalanság a különböző konfliktusminősítési tesztek alkalmazásával kapcsolatban.⁵¹

Mindez teljes mértékben megegyezik az államok akaratával és érdekével is. Államfelelősségi szempontból ugyanis az államok gyakorlatukban a lehető legszűkebb tesztet támogatják részben azért, hogy minél kevesebb olyan magatartásért feleljenek, amelyet magánszemélyek követnek el, másrészt pedig azért, hogy érdemi ráhatásuk legyen e cselekményekre ahhoz, hogy azokért valóban felelősséget tudjanak vállalni, mintha az a sajátjuk lenne. Humanitárius jogi szempontból az államok érdeke ugyanakkor eltér ettől. Kombattánsaik védelme ugyanis azt követeli meg, hogy lazábbá téve a jogilag megkövetelt állami kapcsolati mércét bevonják az egyes fegyveres csoportok cselekményeit legalább humanitárius jogi, és ezzel nemzetközi büntetőjogi szempontból egy másik állam ellenőrzése alá.

⁴⁸ Népírtás-ügy, 406. bek.

⁴⁹ „As a distinct body of primary rules, IHL can adopt its own solution regarding the link between a state and a non-state actor that would suffice for internationalization of a conflict, and that link need not be attribution as a matter of state responsibility.” Milanovic: The Applicability... 37. o. L. még Christopher Greenwood: International Humanitarian Law and the Tadic Case. *European Journal of International Law* 1996. 2. sz. 265-283. o.

⁵⁰ Tamás Hoffmann: The challenge of transnational armed conflicts. PhD dissertation. Eötvös Loránd University of Sciences, Budapest, 2011. 130-132. o.

⁵¹ Elizabeth Wilmshurst: Conclusions. In: International Law and the Classification of Conflicts (szerk. Elizabeth Wilmshurst). OUP, Oxford 2012. 489. o.

Gyakorlati szempontból is kívánatos, hogy az államfelelősségi betudás kérdése elváljon a humanitárius jogi betudásától. Szokásjogilag ugyanis az államok nem tekintenek (nemzetközi) fegyveres konfliktusnak egy olyan helyzetet, amelyben az egyik állam katonája tévedésből vagy *ultra vires* módon követi el a cselekményét a másik állammal szemben.⁵² Ugyanebben a helyzetben államfelelősségi szempontból azonban egyértelműen betudásra kerülne sor, mert az ARSIWA a tévedés⁵³ és az *ultra vires* cselekmény⁵⁴ esetében is lehetővé teszi a betudást. Azaz előfordulhat olyan helyzet, ahol van államfelelősségi betudás, de nincs nemzetközi fegyveres konfliktus.

Összefoglalva, fegyveres konfliktusokban egyszerre több teszt is alkalmazandó, e tesztek szintje elérő, csak saját kontextusukban használhatók és csak korlátozott mértékben hatnak ki egymásra. Egyrészt az ARSIWA szerinti államfelelősségi tesztek, amelyek kizárólag államfelelősség megállapítására szolgálnak. E tesztek teljesülése esetén nagy valószínűséggel nemzetközi fegyveres konfliktusról is beszélhetünk, kellően súlyos támadás esetén pedig fegyveres támadásról is, mivel az ARSIWA tesztjei (4., 5. és 8. cikkek) a leghigorúbbak. Másrészt az átfogó ellenőrzés tesztje, amelynek tartalma kitöltésére alkalmas a „tartozás” fogalma a III. genfi egyezmény 4. cikk (2) bekezdése értelmében. E teszt a leglazább, azaz megvalósulása esetén államfelelősségről és fegyveres támadásról sincs még szó. Harmadrészt pedig a *jus ad bellum* saját tesztje, a „küldés” és a „jelentős része van benne” fogalma, amelyek megvalósulása esetén agresszió/ fegyveres támadáson túl beszélhetünk nemzetközi fegyveres konfliktusról is, de államfelelősségről nem.

5. A BETUDÁS NEM MEGFELELŐ ALKALMAZÁSÁNAK OKAI ÉS LEHETSÉGES KÖVETKEZMÉNYEI

A különböző betudási mércék megkülönböztetésének elmaradása, illetve nem megfelelő alkalmazásának nagyon eltérő, egymástól független okai is lehetnek. Egyrészt a fragmentálódó nemzetközi intézményrendszer szükségképpen saját eljárását követi, specializált területen mozog és így hajlamos arra, hogy döntéseinek ne tulajdonítson komolyabb (horizontális vagy holisztikus) jelentőséget („*output* oldal”). Másrészt épp ebből adódóan az „*input* oldalon” is hajlamosak a fragmentálódó intézmények arra, hogy meg se nézzék egymás joggyakorlatát. Harmadrészt, ha meg is lenne a szándék akár az *input*, akár az *output* oldalon a hatás és behatás felmérésére, a sokszor rendkívül specializált szakértelem még szakemberek között is akadályozhatja a nemzetközi jog egységességét erősítő

---

⁵² Tristan Ferraro – Lindsey Cameron: Application of the Convention. In: Commentary on the First Geneva Convention (szerk. Knut Dörmann – Liesbeth Lijnzaad – Marco Sassòli – Philip Spoerri), CUP, Cambridge 2016. 87. o.

⁵³ ARSIWA kommentár 34-35. o.

⁵⁴ L. ARSIWA 7. cikk.

álláspont kialakítását. Negyedrészt gyakori a lehatárolási nehézség is. Azaz nem mindig egyértelmű, hogy hol ér véget az ARSIWA és hol kezdődik az elsődleges kötelezettség, vagy a *jus in bello* területe a *jus ad bellum* területéhez képest (pl. erőszak v. fegyveres konfliktus, arányosság kérdésköre).

Végül nem zárható ki a szándékos torzítás, az eredményorientált szemlélet sem. A másodlagos normák, így a betudás kérdésköre ugyanis különösen alkalmas arra, hogy jelentősen befolyásolja a jogi eljárás érdemi kimenetét. Mivel az elsődleges normák fejlettebbek, világosabbak és ismertebbek is, a másodlagos normákról pedig épp ezek ellenkezője mondható el, sokkal egyszerűbb és kevésbé feltűnőbb a másodlagos normák szintjén „eltéríteni” a folyamatban lévő ügyet és eltérő eredményre jutni a döntéshozatali eljárás során. Az intézményi fragmentációból eredő *forum-shopping* jelenségével összevetve ezt a jelenséget *law-shopping*-nak nevezem, mert ebben az esetben az eljárásban erősebb fél akár saját jogot is választhat magának a megfelelő fórum vagy személyek kiválasztásával.

A *law-shopping* jelenséget nem csupán a másodlagos normák relatíve fejlettlensége és kevésbé ismertsége teszi lehetővé, hanem az is, hogy sokszor maguk a nemzetközi jogászok sem tulajdonítanak elég figyelmet ennek a tisztán dogmatikainak tűnő, pusztán elméleti-akadémiai kérdésnek tűnő elemzésnek. A másodlagos normákkal kapcsolatos elemzések egyrészt kimerülnek a részterületek egy-egy specifikus kérdésének feltárásában,⁵⁵ vagy a betudás elméleti kérdéseit vizsgálják, de azt leszűkítve egy-egy elszigetelt, speciális relációra (államfelelősség, erőszak).⁵⁶

Azt, hogy messze nem csupán dogmatikai-akadémiai vitáról van szó a betudás egyes alakzatainak megkülönböztetése során, jól példázza a 9/11 utáni betudástágítási tendencia. Számos nemzetközi jogász⁵⁷ három, egymáshoz kapcsolódó

⁵⁵ L. pl. André Nollkaemper: Attribution of Forcible Acts to States: Connections Between the law on the Use of Force and the Law of State Responsibility. In: The Security Council and the Use of Force. Theory and Reality – A Need for Change? (szerk. Niels M. Blokker – Nico J. Schrijver) Martinus Nijhoff, Leiden 2005. 133-171. o.; Anna Riddell – Brendan Plant: Evidence before the International Court of Justice, British Institute of International and Comparative Law. British Institute of International and Comparative Law, London 2009.; Ilias Plakokefaló: Causation in the Law of State Responsibility and the Problem of Overdetermination: In Search of Clarity. *European Journal of International Law* 2015. 2. sz. 471-492. o. Andrew T. Guzman: Determining the Appropriate Standard of Review in WTO Disputes. *Cornell International Law Journal* 2009. 1. sz. 45-76. o.; Lukasz Gruszczynski – Wouter Werner (szerk.): Deference in International Courts and Tribunals - Standard of Review and Margin of Appreciation. OUP, Oxford 2014.; Csaba Kovacs: Attribution in International Investment Law. Wolters Kluwer, 2018.

⁵⁶ Jean Combacau – Dennis Alland: “Primary” and “secondary” rules in the law of State responsibility categorizing international obligations. *Netherlands Yearbook of International Law* 1985. 1. sz. 81-109. o.; Ulf Linderfalk: State Responsibility and the Primary-Secondary Rules Terminology – The Role of Language for an Understanding of the International Legal System. *Nordic Journal of International Law* 2009. 1. sz. 53-72. o.; Anastasios Gourgourinis: General/Particular International Law and Primary/Secondary Rules: Unitary Terminology of a Fragmented System. *European Journal of International Law* 2011. 4. sz. 993-1026. o.

⁵⁷ L. pl. Theresa Reinhold: State Weakness, Irregular Warfare, and the Right to Self-defense post-9/11. *American Journal of International Law* 2011. 2. sz. 250. o.; Sonja Cenic: State Responsibility and Self-

és szokásjogilag nem igazolható állításra alapozta érvelését, amely a betudás nagymértékű kitágításához vezetett. Ennek következményei figyelemreméltók voltak az önvédelmi jog kitágítása terén. Egyrészt e szerzők azt állították, hogy a Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben az erőszak alkalmazásának jogszerűsége kérdésében az Egyesült Államok és a kontrák viszonyának vizsgálatakor a „*hatékony ellenőrzés*”, valamint a „*teljes függőség*” mércéjét alkalmazta. Másrészt az ITCY Tadić-ügyben hozott döntésének jóval megengedőbb „*overall control*” (átfogó ellenőrzés) mércéjét új, alkalmazandó tesztként fogadják el. Harmadrészt pedig felszámolták a betudhatóság különböző mércéi közötti átjárhatósági akadályt. Mindezzel bizonyítani szeretnék volna a betudhatóság körének jelentős tágulását, és ezzel az államok és a nem állami szereplők az önvédelem szempontjából releváns kapcsolatának átalakulását.

Közös a fenti elmélet képviselőiben, hogy az államfelelősségi és az önvédelmi betudás csereszabatos használata miatt elméletük szinte mindig önvédelmi helyzetet eredményez.⁵⁸ A betudhatóság általános szabályainak alkalmazásával („*general rules of attribution*”) egyszerre mossák össze a *jus ad bellum*, a *jus in bello* és az államfelelősség kérdéskörét.⁵⁹ Így ugyanaz a betudhatósági koncepció vonatkozik a nemzetközi humanitárius jog megsértésének megállapítására, mint egy fegyveres támadás elemzésére, és ezek mind automatikusan államfelelősséget is eredményeznek.

6. BETUDÁSI NORMÁK LEHETSÉGES ÁTFEDÉSI PONTJAI

A betudási normák közötti viszony nehézségét egyrészt a fogalom névhasználatának azonosság adja („betudás”), másrészt pedig az, hogy a mércék közötti viszony nem írható le egy egyszerű, dichotóm, igen-nem képlettel. Azaz a nemzetközi jog egyes betudási normái nem azonosak, de nem is különülnek el egymástól analitikailag abban az értelemben, hogy semmilyen érintkezési pont, vagy átfedés ne lenne közöttük.

Ráadásul az államfelelősségi betudási normák annyival ismertebbek mint a többi másodlagos norma és alkalmazásuk más területeken olyan kézenfekvő és kényelmes, hogy számos szakember elcsábul ebbe az irányba. Rosalyn Higgins,

---

Defence in international Law Post 9/11: Has the Scope of Article 51 of the United Nations Charter Been Widened as a Result of the US Response to 9/11? *Australian International Law Journal* 2007. 1. sz. 205. o.; Giuliana Ziccardi Capaldo: Providing a Right of Self-Defense Against Large-Scale Attacks by Irregular Forces: The Israeli-Hezbollah Conflict. *Harvard International Law Journal* 2007. 1. sz. 105. o.; Yutaka Arari-Takahashi: Shifting Boundaries of the Rights of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on Jus Ad Bellum. *International Lawyer* 2002. 4. sz. 1081-1102.; Jan Arno Hessbruegge: The Historical Development of the Doctrines of Attribution and Due Diligence in International Law. *New York University Journal of International Law and Politics* 2004. 2-3. sz. 265-306. o.

⁵⁸ L. erről bővebben Steven Ratner: Jus ad Bellum and Jus in Bello After September 11. *American Journal of International Law* 2002. 4. sz. 908-909. o.

⁵⁹ Jonathan Somer: Acts of Non-State Armed Groups and the Law Governing Armed Conflict. *ASIL Insight* 2006. 1. sz.

a Nemzetközi Bíróság volt elnöke ezzel kapcsolatban a nemzetközi jog többi területének „államfelelősségivé” válására figyelmeztet:

„There seems to be no topic that is not embraced by ‘state responsibility’. It covers, in the view of some, the law of every substantive obligation; the law of ‘instrumental consequences’ to breach of obligations; and the detail of the law of reparation. It is my opinion that it is exactly this tendency to make state responsibility ‘the law of everything’ that has led to such problems... The essence of responsibility is not the substance of obligations; nor in permitted responses thereto; nor in the detailing of reparation. It lies in the concept of liability for an international wrong, coupled with a duty to make reparation; and the detail required should be limited to questions of attributability and to what, so far as the element of liability is concerned, is specific to the law of responsibility itself.”⁶⁰

Az államfelelősségi szabályok alkalmazása más jogterületeken több okból is félrevezető. Jól illusztrálja ezt az államfelelősség és az önvédelem jogához tartozó betudás összekeverése. Az államfelelősség esetében a nemzetközi jog másodlagos normáiról van szó. Az önvédelmi jog gyakorlása során viszont olyan elsődleges normákról beszélünk, amelyek szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Az önvédelem kérdése nem választható el a fegyveres támadás fogalmától, amely nem azonos az államfelelősség szempontjából vett betudhatósággal még indirekt fegyveres támadás esetében sem. Fontos azt is kiemelni, hogy önvédelem esetében nem felelősségi kérdéstről van szó. Annak eldöntése természetesen fontos, hogy az adott támadás kinek tulajdonítható, de erre az önvédelem jogának megvannak a maga szokásjogi normái.

Azaz a *jus ad bellum* és az államfelelősség logikájában, szabályozási szintjében, valamint végkimenetében, céljában is eltér egymástól. Egy fegyveres támadásra reagáló önvédelmi cselekmény soha nem szolgálhat szankcióként, annak a szükségesség és arányosság keretei között kizárólag a megtámadott állam védekezésére kell korlátozódnia. A megtámadott állam létének biztosítása pedig logikusan vonja magával azt is, hogy az önvédelem körében alkalmazott betudás szintje az állami gyakorlat függvényében lehet tágabb is annál, amit az államfelelősségi szabályok esetenként megkövetelnek.

Következésképp az államfelelősségi és *jus ad bellum* betudási normák a következők miatt nem helyettesíthetők egymással, és ez analóg módon igaz az államfelelősség és más jogterületek viszonyára is. Egyrészt az államfelelősség betudás-szabályait másodlagos normák alkotják, az önvédelem és a fegyveres támadás szabályai viszont elsődleges normák. Másrészt a Nemzetközi Bíróság okkal nem alkalmazta az államfelelősség betudási koncepcióját az önvédelem és a fegyveres támadás esetére, azokat mindig (tartalmilag és szerkezetileg is) elkülönülten vizsgálta. Harmadrészt a Nemzetközi Bíróság az államfele-

⁶⁰ Rosalyn Higgins: *Problems and Process: International Law and How We Use It*. OUP, Oxford 1995. 162-163. o.

lősség és a fegyveres konfliktusok minősítésének kérdését, valamint a *jus ad bellum* kérdéseit az alkalmazott mércék élés szétválasztása mellett külön is hangsúlyozta. Negyedrészt a két jogintézmény (államfelelősség és önvédelem) logikája és célja teljesen különböző – míg az államfelelősség a jóvátételre és a szankcionálásra,⁶¹ addig az önvédelem kizárólag a jogellenes támadás visszavetésére szorítkozik. Ötödrészt az önvédelem joga az államok léte szempontjából direkter fenyegetés, így még fontosabb,⁶² „természetes joga” az államoknak, ezért könnyen elképzelhető, hogy legyen olyan önvédelmi helyzet, amely nem feltétlenül vezet államfelelősséghez. Végül pedig az államfelelősség betudási szabályainak egy része értelmezhetetlen az önvédelem körében, ilyen helyzet például, amikor az állam utólag sajátjának ismeri el a magatartást (11. cikk),⁶³ vagy amikor a felkelők később egy állam új kormányává válnak (10. cikk). Ezekben az esetekben az *ex post facto* államfelelősségi betudás megvalósulása pillanatában jellemzően már nincs önvédelmi helyzet, addigra egyszerűen elmúlt. Ha mégis lenne, az egy aktuális fegyveres támadás, és nem egy korábbi esemény miatt lenne.

Természetesen az eddig elhatárolt területek nem teljesen függetlenek egymástól. Elképzelhető olyan eset is, amelyben egy államfelelősségi betudásból következik egy fegyveres támadás, és olyan forgatókönyv is, ahol egy államfelelősségi betudásból következik a fegyveres konfliktus nemzetközivé minősítése. Ezekre abban az esetben kerülhet sor, ha a hatékony ellenőrzés mércéje alapján megállapítható a külső (beavatkozó) államnak való betudhatóság, vagy ha még szigorúbb szabályok alapján az állapítható meg, hogy a vizsgált cselekményt elkövetők valójában a küldő állam *de facto* szervei voltak. Ezekben az esetekben a konfliktus részben, vagy egészben mindenképpen nemzetközi fegyveres konfliktusnak fog minősülni, mert a küldő állam részvétele a cselekményekben – és így a fegyveres konfliktusban is – egy szigorúbb betudási mérce alapján lett megállapítva. Ugyanez igaz lehet egy fegyveres támadásra is.

De fordítva ez nem feltétlenül igaz. Attól még, hogy egy fegyveres konfliktus az átfogó ellenőrzés mércéje alapján (feltéve, hogy ennek alkalmazása szokásjogilag igazolható) nemzetközinek minősülne, még nem következik automatikusan a küldő államnak való államfelelősségi betudás, tekintettel annak jelentősen szigorúbb feltételeire. James Crawford szavaival:

---

⁶¹ James Crawford – Jeremy Watkins: International Responsibility. In: The Philosophy of International Law (szerk. Samantha Besson – John Tasioulas). OUP, Oxford 2010. 283-298. o.

⁶² „However, in view of the current state of international law, and of the elements of fact at its disposal, the Court cannot conclude definitively whether the threat or use of nuclear weapons would be lawful or unlawful in an extreme circumstance of self-defence, in which the very survival of a State would be at stake.” The Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflicts, Advisory Opinion. 8 July 1996. ICJ. Reports 1996. 266. o.

⁶³ Hárs András: Felelősség/vállalás - a 2011-es felelősségi tervezet 9. cikkének alkalmazhatósága az ENSZ békeműveleteire. In: Nemzetközi szervezetek felelőssége – elmélet és gyakorlat határán (szerk. Mohay Ágoston – Kis Kelemen Bence – Pánovics Attila – Tóth Norbert). Publikon Kiadó, Pécs, 2023. 77-90. o.

„merely by accepting that an armed conflict is internationalized, the State does not (and should not be required to) accept responsibility for the acts of local militias engaged in the conflict.”⁶⁴

Az is elképzelhető, hogy az államfelelősség szempontjából egy magatartás betudható egy államnak (például utólagos elismerés útján), az államfelelősség ellenére azonban nem történt fegyveres támadás. Ahogy fegyveres támadás is történhet államfelelősség kiváltása nélkül, mivel a 3314-es közgyűlési határozat „küldés” mércéje enyhébb a hatékony ellenőrzés (ARSIWA 8. cikk) mércéjénél. A fentiekből következik, hogy a nemzetközi jog egyes betudási normái közötti viszony bonyolult, így nagy körültekintést és óvatosságot feltételez a jogalkalmazó részéről.

7. KONKLÚZIÓ - FRAGMENTÁCIÓ ÉS KOHERENCIA EGY VÁLTOZÓ KORBAN

A nemzetközi jogrend alapvetően spontán módon fejlődik, decentralizált és hierarchiától mentes. Ebből következően a normakonfliktus immanensen része a nemzetközi jognak. E normakonfliktust a globalizáció, az egyes alrendszerek fokozódó specializációja és az intézményrendszer fragmentációja csak erősíti. A fragmentáció ellenerejeként fellépő kvázi alkotmányosodási folyamatnak több dimenziója van. Nollkaemper ide sorolja az adott politikai közösség alanyai magatartásának az átfogó szabályozási igényét, a közösség által jogellenesnek minősített cselekmények kontrolálásának igényét, valamint a közösség egészének igényét és közös értékeit kifejező jogintézmények megjelenését, így különösen az *erga omnes* és *jus cogens* intézményeit.⁶⁵ Mindezek feltételezik a nemzetközi jogrendszer jellegét, elsődleges és másodlagos normákra való szétválását és további dogmatikai cizellálódását.

Nehezíti a helyzetet, hogy az egyes alrendszerek döntéshozó testületei és szakemberei nem holisztikusan szemlélik a nemzetközi jogot, hanem egymás területe iránti relatív érdektelenség alapján csupán szűk szakterületeikre koncentrálnak. Következésképp sok esetben olyan döntés születik, amelyek összességükben veszélyeztetik a nemzetközi jog egységét. Nem arról van természetesen szó, hogy ne alakulhatnak ki specializált alrendszerek és relatív elkülönülő jogi rezsimek. De ha kívánatos a nemzetközi jog jogrendszer jellegének megőrzése, akkor ezeknek kapcsolódnuk kell egymáshoz és a különböző döntéshozó testületek az általános nemzetközi jog főbb jogintézményeit nem értelmezhetik (át) kedvük szerint.

---

⁶⁴ James Crawford – Simon Olleson: The nature and forms of international responsibility. In: International Law (szerk. Malcolm D. Evans). OUP, Oxford 2006. 462. o.

⁶⁵ André Nollkaemper: Constitutionalization and the Unity of the Law of International Responsibility. *Indiana Journal of Global Legal Studies* 2009. 2. sz. 539-540. o.

Az elsődleges normák iránt régóta fennálló nagy érdeklődéssel és szakértelemmel szemben a nemzetközi jog másodlagos normát korántsem kíséri ekkora érdeklődés, bár jelentős szerepük a nemzetközi döntéshozatali eljárásokban ezt igencsak indokolná. A másodlagos normáknak, és különösen a betudás kérdéskörének negligálása egyszerre vezet a nemzetközi jogrend összetettségének leértékeléséhez és végső soron rossz döntések meghozatalához is. A fragmentáció korában ráadásul csak a másodlagos normák megfelelő kezelésével biztosítható a nemzetközi jog egységessége. A jogbiztonság garantálása egyben azt is képes megakadályozni, hogy a *forum-shopping* ne egészüljön ki *law-shopping*gal, és végső soron a nemzetközi jogviták hibás másodlagos (betudási) normák alkalmazásával történő eldöntésével.

Hartnak igaza lehetett a 20. század közepén a nemzetközi jog fejlettségi szintjével kapcsolatban, de napjainkra a helyzet jelentősen megváltozott. A nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi jog egyre komplexebbé válásával és a globális folyamatok szabályozási igénye miatt egyre bővülő szabályozási normaanyag következtében a nemzetközi jog másodlagos normái is megjelentek és gyors fejlődésnek indultak. Ez új és tekintélyes kihívást jelent a nemzetközi jogászok számára: a nagy tömegű és szofisztikált másodlagos normaanyag a nemzetközi szokásjog alapos feltárását és dogmatikailag igényes, alapos elemzését igényli. Ez a sokszor analitikailag megterhelő és nem egy esetben eredeti szokásjogi kutatást igénylő munka, amely megjelenhet teherként, e teher azonban édes teher is: egyben a nemzetközi jog megérkezését is jelenti a dogmatikájukban gazdag, régebb óta fejlődő jogágak családjába.